

IDENTITATEA REGIONALĂ ȘI NOBILIMEA ARDELEANĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIV-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XV-LEA

Cosmin POPA-GORJANU*

Într-un studiu publicat în anul 2011 am abordat manifestările nobililor ardeleni, ca stare definită social și regional prin analizarea acțiunilor acestora în scopul dobândirii unor avantaje de către membrii stării în nume colectiv¹. Am prezentat eforturile concretizate în obținerea unui număr de opt privilegii colective folosind modelele conceptuale propuse de Michael Keating și Anssi Paasi, anume cele referitoare la componenta activă sau factuală a identității regionale². Între 1324 și 1366, la diferite intervale, nobilii ardeleni au obținut diverse reglementări scrise, uneori sub formă de privilegii, care au contribuit la consolidarea poziției acestei stări în interiorul societății ardeleni.

Dobândirea acelor documente care priveau interesele nobililor din Ardeal, atestă un nivel de organizare și chiar de eficiență neașteptată în condițiile unei cantități nesatisfăcătoare a izvoarelor referitoare la acest grup. Aceasta nu înseamnă că istoriografia nu cunoștea în linii generale faptul că nobilimea a devenit una din forțele dominante ale societății ardeleni, dar mecanismele folosite și etapele parcurse de acest grup nu au fost abordate mai strâns. Analiza s-a oprit la anul 1366, deoarece privilegiul regal obținut în acel an cuprindea o serie de reglementări anterioare și oferea un fel de sinteză a câștigurilor obținute până în acel moment. Ulterior, pentru aproape trei decenii, nu mai apar acte de aceeași importanță pentru grupul respectiv³. Realizând acea analiză pentru segmentul cronologic de la sfârșitul secolului al XIII-lea și până la 1366, s-a născut în mod firesc întrebarea legată de activitățile colective ale nobililor ardeleni în perioada ulterioară.

Istoriografia românească a sesizat importanța actelor de unire ale celor trei stări privilegiate ardeleni din anii 1437-1438 și 1459, dar nu a încercat să recupereze informațiile referitoare la manifestările colective ale grupurilor respective în perioada de la sfârșitul secolului al XIV-lea⁴. Acest studiu are scopul de a discuta câteva acte care certifică activitățile nobilimii ardeleni ca grup definit regional între anii 1380 și 1404. Alegerea acestui interval este impusă de apariția unor izvoare apte să susțină o asemenea investigație. În această perioadă au fost emise cinci reglementări care priveau comunitatea nobililor ardeleni, în ansamblul

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: cosminpg@gmail.com.

¹ Popa-Gorjanu 2011, p. 75-96.

² Paasi 2002, p. 139.

³ Diaconescu 2013, p. 70-84.

⁴ Pop, Nägler 2003, p. 262-263, 286-287.

ei, și în relațiile cu celelalte grupuri regionale. Actele au fost emise în anii 1384, 1391, 1394 și 1404.

Așa cum vom vedea, deși toate acele documente priveau comunitatea nobililor, ele nu au fost inițiate sau solicitate de către acest grup decât într-un singur caz, ci de membri ai celorlalte grupuri privilegiate ale Transilvaniei. Aceasta ar fi o deosebire semnificativă față de perioada 1324-1366, când cu excepția reglementării domeniului de jurisdicție a tribunalelor ecleziastice, emisă de regele Ludovic la solicitarea celor trei stări ardeleni în 1344, restul privilegiilor au fost solicitate de nobili⁵. Cum diferă acestea față de cele din perioada precedentă? În ce mod s-a manifestat această stare și cum se explică absența unor acte colective similare în deceniile următoare? Pentru a răspunde la aceste întrebări am căutat să identific în izvoarele documentare păstrate acele momente în care nobilii ardeleni au efectuat demersuri sau au participat la acțiuni care vizau îndeplinirea unor obiective ale intereselor lor de stare.

Intervalul 1366-1380 este mai sărac în acte privilegiale care să privească ansamblul nobililor ardeleni. Nu ne referim aici la funcționarea adunărilor de la Turda și Sântimbru, amplu menționate în actele voievodale sau vicevoievodale, ci la manifestările exprimate în interacțiuni ale reprezentanților comunității nobililor cu regele, voievodul, episcopul Transilvaniei. Examinarea surselor edite și a documentelor de arhivă a furnizat o serie de date pe care le voi prezenta în rândurile care urmează. Este vorba despre reglementări ale unor practici juridice ori economice, pentru cel puțin unul dintre grupurile inițiatoare, sau de mențiuni ale comunității nobililor ardeleni implicați în diverse interacțiuni cu voievodul sau vicevoievodul Transilvaniei.

O primă semnalare a unei manifestări colective a nobililor ardeleni datează din 20 iulie 1381. La acea dată, Ioan, prepozitul bisericii din Buda, capelan al regelui și însărcinat anume, împreună cu Mihail Bubal, cavaler al curții regale, fuseseră trimiși în Transilvania pentru îndreptarea tuturor certurilor și neînțelegerilor dintre voievodul Ladislau de Losonc (azi Lucenec, Slovacia) și comiții, castelanii și slujbașii lor, pe de-o parte, și nobilii ardeleni (*regni nobiles dicte partis Transsiluane*) de cealaltă parte și pentru revizuirea hotarelor dintre oaspeții regali și nobili⁶. Preambulul acestui document, care avea ca obiect stabilirea limitei teritoriale dintre orașul Cluj și nobilii de Someșfalău, narează această misiune oferind totodată date succinte despre neînțelegeri între purtătorii conștiinței regionale, nobilii ardeleni, pe de-o parte, și voievodul Transilvaniei împreună cu slujitorii săi din fruntea comitatelor, a cetăților ori slujbașii regali, de cealaltă parte.

⁵ Popa-Gorjanu 2011, p. 90.

⁶ Andea et alii 2014, p. 93. „[...] *pro reformandis univrsis discessionibus ac aliis controversionis generibus inter magnificum virum dominum Ladislaum, woyuodam Transsilvanum ac comitem de Zonuk et suos sequaces comites, castellanos et officiales ab una, parte vero ab altera, regni nobiles dicte partis Transsiluane vergentibus, ac revisionibus metarum populorum et hospitem regalium in dictis partibus existentum ex parte dictorum regni nobilium sua mera auctoritate suffultus et deputatus memorie commendamus [...] quod unacum eodem magnifico viro domino Ladislao, woyuoda Transsilvano, ipso magistro Michaelo dicto Bubal, socio nostro absente, ac aliis quampluribus regni nobilibus dicte partis Transsiluane in nostra reversione apud dictum dominum regem facienda reformatis ac expeditis omnibus dictis discessionibus ac controversionis generibus et in pacis, tranquillitatis unionem eundem dominum Ladislaum woyuodam et suos sequaces necnon regni nobiles reductis ac relicis?*”.

În centrul acestei dispute care făcea necesară intervenția unor trimiși regali se aflau controverse teritoriale legate de hotarele oaspeților și oamenilor regelui din Transilvania. În absența unor informații suplimentare, putem estima acest moment ca unul în care nobilii ardeleni au protestat înaintea regelui și au solicitat intervenția autorității centrale în condițiile existenței unui blocaj, probabil al relațiilor dintre comunitatea lor și administrația voievodală. Documentul prepozitului Ioan al bisericii din Buda lasă să se înțeleagă că în prealabil între voievod și nobili se restabiliseră relațiile pașnice, exprimate în limbajul documentului prin referirea la unirea păcii.

După moartea regelui Ludovic I de Anjou a urmat domnia marcată de criză a ficei sale, Maria, și a mamei sale, Elisabeta, în condițiile în care o parte a nobilimii a respins transmiterea tronului pe linie feminină. În 22 iunie 1384, regina Maria a confirmat privilegiile nobilimii regatului Ungariei consemnate în decretul regelui Ludovic I, din 11 decembrie 1351⁷. La 1 iulie 1384, regina-mamă Elisabeta scria nobilimii ardeleni (*nobilibus partium Transilvanarum*) că aflase din scrisorile voievodului Ladislav de Losonc despre slujba credincioasă arătată ei și fiicelor sale. Suverana le mulțumea pentru credința dovedită, promițându-le recompensarea la momentul și locul potrivit, rugându-i să-și păstreze fidelitatea și mai departe⁸. Scrisoarea reginei a fost emisă chiar înainte de declanșarea crizei la curtea regală și opoziția unei părți a membrilor sfatului regal față de planurile de renunțare la căsătoria reginei Maria cu Sigismund de Luxemburg. Au urmat apoi tulburările generate de venirea în regat a lui Carol de Durazzo și războiul civil declanșat după asasinarea acestuia și urcarea pe tron din anul 1387 a regelui Sigismund de Luxemburg⁹.

Cele două documente discutate nu reprezintă privilegii, ci atestă circumstanțele în care comunitatea nobililor s-a manifestat. În anul 1381 a fost vorba despre neînțelegeri și certuri între nobilii ardeleni și oamenii voievodului Transilvaniei, iar în cel de-al doilea regina Elisabeta încerca să se asigure de sprijinul nobililor ardeleni, promițându-le răsplată potrivită. Așa cum vom vedea mai jos, în anii 1391, 1394 și 1404, întâlnim reglementări ale relațiilor și obligațiilor nobililor în raporturile cu sașii, iobagii și clerul romano-catolic.

În 1391, regele Sigismund de Luxemburg a ajuns pentru prima dată în Transilvania. Itinerarul vizitei sale arată că monarhul s-a deplasat în luna februarie la Alba Iulia, în martie la Sibiu și Sighișoara, pentru ca în aprilie să îl regăsim la Cluj¹⁰. În răstimpul în care s-a aflat la Sibiu și Cluj, el a emis trei decrete care reglementau diferite probleme reclamate de membrii stărilor ardeleni. Două dintre cele trei decrete au fost elaborate ca urmare a unor plângeri făcute de reprezentanții sașilor și de clerici, în timp ce al treilea a fost solicitat de nobili.

⁷ Bak et alii 1992, p. 14-15.

⁸ ANUB, DL 62740. „*Elizabeth dei gratia regina Ungarie [...] fidelibus suis universis nobilibus partium Transilvanarum [...] quo vestre regratiatur fidelitati eandem rogantes quatenus in solita fidelitate prout tempore olym serenissime principis domini Lodouici regis felix memorie domini et consorti nostri karissimi indefesse perstitisse perseverare velit, nam huiusmodi vestrorum fidelium serviciorum nostra maiestas non obliuiscetur loco et tempore opportunis [...]*”.

⁹ Engel 2006, p. 223-226.

¹⁰ Engel, Tóth 2005, p. 64.

Astfel, în 21 martie 1391, regele Sigismund a emis mai multe acte de confirmare ale privilegiilor comunității sașilor din Sibiu, însă pe lângă acestea a mai dat un decret care privea deopotrivă comunitatea nobililor și pe cea a sașilor. Decretul regal avea scopul de a pune capăt unor neînțelegeri între cele două stări, generate de dezinteresul nobililor în pedepsirea unor fapte reprobabile comise de supușii lor în teritoriul scaunelor săsești. Reprezentanții sașilor din cele șapte scaune s-au plâns regelui că nobilii se dovediseră moi și lăsători (*tepidi essent et remissi*) în pedepsirea răufăcătorilor de pe domeniile lor care le pricinuiseră pagube. Ei arătasera că atunci când le-au solicitat stăpânilor de pământ să facă dreptate în cazurile de furt, incendiere sau tâlhărie comise de iobagii din comitate pe seama sașilor, nobilii au invocat vechea lor cutumă conform căreia culpabilii trebuiau să fie judecați la tribunalele de la Turda și Sântimbru, neîndeplinind astfel cererile de judecare a celor vinovați¹¹. De asemenea, când sașii au descoperit că urmele unor infractori duceau în satele unor nobili, aceștia nu le-au permis nici să le cerceteze, nici nu s-au îngrijit să le arate dacă acelea duceau mai departe la alte moșii¹². Pe scurt, nici eforturile sașilor de găsim și prindere a făptașilor nu primiseră concursul nobililor. Din aceste motive, așa cum afirma plângerea, numărul celor ce comiteau fapte condamnabile sporise, spre paguba sașilor.

Pentru a pune capăt acestor nemulțumiri, regele a poruncit ca atât comunitatea sașilor, cât și cea a nobililor să se supună deopotrivă regulilor de prindere și pedepsire a celor care comiteau furturi, incendieri sau tâlhării și alte infracțiuni¹³. Sașii primeau dreptul de a-i urmări pe făptași în oricare sat al vreunui nobil și de a-i identifica, chiar pe baza unor obiecte delictive. Aceștia urmau să fie judecați și pedepsiți, pe măsura faptelor comise, de către stăpânii lor de pământ, la fața locului. Regele acorda stăpânilor de pământ sau nobililor libertatea de a

¹¹ Zimmermann *et alii* 1902, nr. 1265, p. 10-11. „[...] *quod plerique forent nobiles in partibus Transilvanis constituti, qui in reddenda iustitia et observanda ex parte malefactorum et nocivorum hominum in ipsorum possessionibus existentium per eos fieri debenda saepius tepidi essent et remissi pro eo potissime, quia cum praefati cives et hospites nostri in facto furtivitate, incendiis aut latrocinii seu alterius criminalis publici ex parte dictorum nocivorum hominum iobagionum ut puta eorundem nobilium iustitiae complementum impertiri postulaverint, ex tunc praefati nobiles asserentes, ut eorum antiqua consuetudine requirente huiusmodi nocivi homines in sede eorum iudiciaria in Torda videlicet vel in Zenthemreb deberent indicari, et sic ipsos ad eandem transmittentes ibidem in possessione illa, in qua iidem nocivi homines in praemissis maleficiis fuissent reprobens, ex parte eorum ipsius iudicii et iustitiae complementum et requisitionem eorundem civium et hospitem nostrorum iuridicam minime exhiberent?*”

¹² Articolul 5 al cărții a doua a legilor regelui Ladislau (1077-1095) prevedea regulile de aplicat atunci când se căutau urmele lăsate de hoși. Păgubașul trebuia să anunțe pe locuitorii satului spre care mergeau urmele, astfel încât sătenii să aibă grijă ca animalele proprii să nu șteargă urmele lăsate. Dacă acestea fuseseră șterse înainte să sosească curierul păgubașului, atunci păgubașul putea să cerceteze fiecare casă. Cei ce obstrucționau căutarea casei unde se bănuia că se aflau bunurile furate, erau judecați prin procedura ordaliei și condamnați ca hoși (Bak *et alii* 1996, p. 13).

¹³ Zimmermann *et alii* 1902, p. 11-12. „[...] *statutum fecimus super his iugiter et in aevum, ut a modo in antea quandocumque, quotienscumque et ubicumque ac in possessionibus quorumcumque nobilium praedictorum praefati cives et hospites nostri aut aliqui ex eisdem aliquem vel aliquos homines nocivos in furto, latrocinio et aliis publicis criminalibus comprehendere aut in eorum manibus manifestae culpabilitatis eorum in iudicium rem aliquam capere seu invenire poterint, mox ibidem et possessione in eadem et non alias dominus terre videlicet nobiles praedicti super his ad requisitionem iuridicam ipsorum civium nostrorum ipsos tales nocivos homines iuxta qualitatem suorum criminum suspendendi, plectendi et puniendi ex nostrae maiestatis et regalis plenitudine potestatis et annuentia speciali plenam et securam habeant et habere facultatem dicta ipsorum consuetudine antique obstare non valente [...]*”.

spânzura sau a mutila pe iobagii lor condamnați (*suspendendi, plectendi et puniendi*). Se adaugă și clauza de suspendare a obiceiului lor vechi. Nobilii care nu ar fi dat curs cererilor de judecată ale sașilor sau nu ar fi facilitat căutarea unor făptași, urmau să plătească prețul răscumpărării morții acestora și, de asemenea, erau responsabili pentru restituirea bunurilor și lucrurilor furate, precum și acoperirea cheltuielilor efectuate de sași în vederea cercetărilor¹⁴. Celelalte două articole ale reglementării lămuresc și mai bine scopul acestui decret. Regele poruncea ca în orice alte pricini dintre nobili și oaspeții regelui să se aplice dreptul consuetudinar. Ultima prevedere a decretului solicita aplicarea întocmai a dispozițiilor referitoare la obligațiile nobililor în mod reciproc de către sași, în scopul păstrării relațiilor pașnice între comunitatea sașilor și cea a nobililor¹⁵.

Apariția acestei reglementări, deși pare să pună o presiune mare asupra nobililor, reflectă necesitatea rezolvării cuprinzătoare a unor probleme legate de funcționarea unor arii jurisdicționale autonome, impunând obligații reciproce sașilor și nobililor în urmărirea și pedepsirea celor vinovați de fapte ilegale.

Intervenția autorității centrale se înregistrează și în rezolvarea unei probleme interne, anume tensiunile generate de pedicile ridicate în calea libertății de mișcare a iobagilor. În 28 aprilie 1391, regele Sigismund de Luxemburg a emis două decrete regale care vizau reglementarea unor situații care priveau direct pe nobilii ardeleni și anume problema împiedicării iobagilor de a se muta pe alte domenii și cea a protejării drepturilor de proprietate ale rudelor nobililor condamnați. Dacă în cazul decretului referitor la protejarea dreptului de proprietate a rudelor nobililor condamnați, cei care au solicitat reglementarea regelui erau nobilii, în cazul statuării condițiilor și a procedurilor de aplicat atunci când stăpânii de pământ puneau piedici mutării iobagilor pe alte domenii, inițiatorii au fost în principal membrii clerului. Să le analizăm pe fiecare în parte.

Aflat la Cluj, regele Sigismund a primit plângerea mai multor clerici, dar și a altor locuitori (*nonnulli viri ecclesiastici ceterique dictarum partium fideles nostri incole*) cu privire la faptul că mulți stăpâni de pământ, prin pări nedrepte, puneau piedici iobagilor care doreau să se așeze pe alte domenii după ce aceștia îndeplinseseră toate condițiile obișnuite, constând din achitarea terragiului și a altor dări și obținuseră învoiala judelei, fapt ce pricinuia prejudicii altor stăpâni¹⁶. Decretul regal a invocat mai întâi principiul egalității originare a oamenilor care justifică redarea libertății de către autoritatea regală aceluia care fuseseră supuși nu prin fire, ci prin puterea

¹⁴ *Ibidem*, p. 12. „[...] *praefatus dominus terrae seu talis nobilis iuxta nostrae maiestatis praemissum decretum huiusmodi iustitiam abnegans in emenda mortis dictorum talium nocivorum hominum eo facto convincatur et de omnibus bonis ac rebus ipsorum civium nostrorum per ipsos nocivos homines sublati et asportatis necnon expensis ipsorum universis ad id per ipsos cives nostros factis et expositis praefati nobiles plene ipsis civibus nostris et effective debeant respondere [...]*”.

¹⁵ *Ibidem*. „[...] *Et ut inter ipsos nobiles et dictos cives nostros et hospites pacis vigeat et in aevum perdurare tranquillitas [...] volumus et sancimus committendo [...] quoad omnes earum continentias et clausulas sicut erga nobiles praedictos sic reciproca non minus apud iam dictos cives et hospites nostros inviolabiliter et illibate perpetuo in aevum debeant observari*”.

¹⁶ Mályusz 1951, p. 219. „[...] *quod plerique forent ex eisdem, qui iobagiones eorum habita licentia iustoque terragio et aliis eorum debitis persolutis ad alterius possessiones commorandi causa accedere volentes calumpniis eisdem contra deum et eius iustitiam vario modo impositis non permitterent abire eosdem, uti iugo servitutis subiectos apud ipsos*”.

omenească¹⁷. Reglementarea a fost adoptată prin consultarea cu prelații și baronii regelui, pe de-o parte, și cu nobilii ardeleni, de cealaltă parte¹⁸. Primul articol acorda tuturor iobagilor, atât celor aflați pe domeniile regelui, cât și celor de pe pământurile Bisericii ori ale nobililor, libertatea de a se muta pe alte domenii cu toate bunurile lor, achitându-și în prealabil toate obligațiile față de stăpânul de pământ. Al doilea articol solicita stăpânilor de pământ care nu îngăduiau mutarea iobagilor lor să cheme la față locului pe unul sau doi juzi ai nobililor din comitatul respectiv, ca să explice motivele pentru care doresc să-i rețină cu de-a sila. La rândul lor, juzii nobililor ar fi trebuit să judece, să discute și să facă dreptate¹⁹. Sancțiunea prescrisă celui care împiedica plecarea iobagului ce își achitase toate obligațiile, constatată de juzii nobililor și consemnată în scris, consta din plata a zece mărci în dinari către stăpânul de pământ pe domeniul căruia urma să se mute țăranul. Mai mult, voievodul urma să se îngrijească de eliberarea și aducerea iobagului reținut pe domeniul pe care acesta dorea să se mute. Ultimul articol menționa obligația clericilor de a se supune acestei reglementări deopotrivă cu nobilii.

Similar reglementării obligațiilor de judecare și pedepsire a răufăcătorilor stabilite de rege în decretul din 21 martie 1391, de la Sibiu, deși prevederile fac referire în primul rând la nobili, clauza finală indică obligația de reciprocitate, extinzând obligativitatea respectării prevederilor respective de către clerici. Prin această reglementare s-a încercat găsirea unor metode prin care abuzurile stăpânilor de pământ față de iobagii lor să fie curmate. Gloaba de zece mărci pe care nobilul care dorea să-l rețină pe un țăran reprezenta o sumă importantă. Reglementarea nu pare să fi fost rezultatul unei inițiative a nobililor, deși prevederile se refereau la această categorie. Totuși, din formulare aflăm că și nobilii au fost consultați alături de prelați și baroni la elaborarea acestei hotărâri. Dintre documentele emise de regele Sigismund în anul 1391, există și unul care a fost solicitat de comunitatea de nobili.

Al doilea document, emis în aceeași zi, 28 aprilie 1391, de către monarh, oferea remediu unei plângeri a nobililor ardeleni cu privire la pagubele materiale produse membrilor familiilor și rudelor colaterale ale celor condamnați la pedeapsa capitală. Reclamația acuza faptul că atunci când unii nobili au fost proscrisi sau au fost condamnați la moarte, dreptul vechi al nobililor a fost încălcat, întrucât voievodul și alți judecători au ocupat proprietățile celor condamnați, prejudiciind astfel drepturile soțiilor, fiilor și rudelor acestora²⁰.

¹⁷ *Ibidem*, p. 219. „[...] in acie nostre mentis pie revolventes, ut quia a primo rerum exordio omnes homines prima parens equaliter produxisset perhibetur, pro eo optum et humanum est, hos homines, quos non natura, sed humana potentia iugo irrationabiliter substituere conaretur servitutis, regia dignitas perpetue restituat libertati [...]”.

¹⁸ *Ibidem*, p. 219. „[...] unacum prelatibus et baronibus nostris ac eisdem fidelibus prefatarum partium Transsilvanarum partium nobilibus sane et mature exinde deliberantes [...]”.

¹⁹ *Ibidem*, p. 220. „[...] accedant iidemque iudices nobilium cum eisdem facta omnia, pro quibus eorum iobagiones vi apud ipsos reservare intenderent, indicare, discutere et rectificare debeant et teneantur”.

²⁰ *Ibidem*. „[...] cum aliqui ex eisdem proscriptionis nota obfuscati aut pro aliquibus factis ex rigore iuris legitime processis in sententia capitali extitissent, extunc waynoda noster Transsilvanus et alii iudices regni nostri iustitiarum regia auctoritate suffulti ad domum talium nobilium convictorum contra eorum libertatis prerogativam ab antiquo approbatam destinando ipsum convictum non solum suis propriis verum etiam uxorum, filiorum et fratrum eorundem

Potrivit articolului 10 al decretului regelui Ludovic I de Anjou, din 11 decembrie 1351, fiii, frații, rudele, soțiile și surorile nobililor pedepsiți cu confiscarea averii trebuiau să își păstreze proprietățile netulburate²¹. Luând seama la slujbele credincioase ale nobililor și fruntașilor ardeleni (*fideles nobiles et dicte partis Transsiluane proceros*), porunca regească prevedea obligația voievodului și a altor judecători regali de a separa părțile de proprietate ale condamnaților de cele ale rudelor lor, interzicând vătămarea cumva a drepturilor acestora din urmă și prevăzând totodată și dreptul de răscumpărare a părților confiscate de către judecători, conform unei estimări drepte²². Reglementarea pare de fapt să încerce să pună capăt unor abuzuri administrative, produse din exces de zel și din dorința de îmbogățire a judecătorilor. Respectarea intereselor patrimoniale ale neamului nobil și anume, păstrarea integrității patrimoniului funciar pare să fi primit prin această reglementare o confirmare. Insistența asupra păstrării integrității patrimoniului funciar al neamului nobil s-a aflat în atenția istoricilor nobilimii medievale din Ungaria²³. Să reținem faptul că regele a justificat emiterea acestei reglementări ținând seama de credința nobililor și fruntașilor (*proceros*) ardeleni. Pe aceștia din urmă îi întâlnim pomeniți într-un act al voievodului, emis o lună mai târziu față de cele două decrete date de regele Sigismund, la Cluj.

În deceniile următoare apar câteva știri legate de întruniri organizate de voievodul, vicevoievodul sau episcopul Transilvaniei cu nobilii ardeleni, sau numai cu categoria fruntașilor. În 28 mai 1391, Ladislau de Losonc, voievodul Transilvaniei, împreună cu episcopul Petru al Transilvaniei și cu bătrânii (*senioribus*) și fruntașii (*proceros*) din Ardeal s-au întrunit la Alba Iulia. Menționarea acestei adunări s-a păstrat într-un act emis în 8 noiembrie 1391, pentru Ioan, prepozitul capitlului din Arad, care reclamase uzurparea unei părți a posesiunii *Eghazfalu* de către orașenii din Turda. Nu s-au păstrat alte izvoare referitoare la acea „treabă grea” a regatului (*pro quodam negotio regni satis arduo diffiniendo*) pentru care au fost chemați, nu comunitatea nobililor ardeleni, ci numai cei mai în vârstă și cei de

rerum spoliari fecissent atque bonis eorumdem convictorum portiones possessionarias occupando et apud manus eorum reservando [...]”.

²¹ Bak *et alii* 1992, p. 11; Pascu *et alii* 1977, p. 91. „[...] *filiique, fratres, proximi, sorores et uxores pro excessu talis pereuntis hominis non debeat agravari, sed in possessionibus, domibus et bonis ipsorum quieti et pacifici permanere* [...]”.

²² Mályusz 1951, p. 220. Întrucât editorul documentului a rezumat în limba maghiară o parte a documentului, redăm mai jos conținutul acestuia după originalul din Arhiva Națională a Ungariei, Budapesta, DL 30743, „[...] *Nos igitur cui inter est officium nostri regiminis incumbente huiusmodi casus fortuitus in statu debitum reformare considerantes et in acie nostre mentis revolventes illam veram meram et puram fidelitatis constantiam qua prefati fideles nobiles et dicte partis Transsiluane proceros, semper sacre Corone regie et per consequens nobis prefuisse et nunc esse perhibentur, unacum prelati et Baronibus nostris sancimus decrevimusque et statuimus, ac statutum fecimus ut amodo in antea wayuoda noster Transsiluanus et vicewayuoda eiusdem, ac alii Justitiarum Regni nostri presentes scilicet et futuri auctoritate nostra regia suffulti, ad domum prefatorum, modo premissis convictorum, aliter et alio modo accedere non debeant nisi primitus in possessionibus dictorum convictorum descensus faciendo ipsos previa ratione suis rebus et bonis precise ipsos et proprie tangentibus relinquat fore destitutas, aliis rebus et bonis uxorum filiorum et fratrum convictorum prefatorum salvis semper et indempniter eis remanentibus, possessiones etiam seu portiones possessionarie ipsorum convictorum filii vel fratres eorum, aut eorum generationis hominibus quibus magis congruit, iuxta regni nostri ritum et approbatam consuetudinem in condigna earumdem estimationem redimendi habeant facultate [...]*”.

²³ Fügedi 1998, p. 28-33.

frunte²⁴. Elemer Mályusz afirma că la sfârșitul secolului al XIV-lea voievozii Transilvaniei au început să convoace membrii familiilor de vază pentru discutarea unor chestiuni urgente²⁵. Ca exemplu, el a dat chiar întâlnirea de la 28 mai 1391 de la Alba Iulia. Însă al doilea exemplu oferit de el, și anume adunarea din 9 iulie 1402, nu nominalizează pe *proceres* sau *seniores*, ci pe nobili, sași și secuși²⁶. De asemenea, potrivit unui document emis de vicevoievodul Ioan de *Swerch*, la 11 iulie 1400, nobilii fuseseră chemați la Turda pentru o consfătuire (*coloquio*) destul de grea²⁷. Acest fel de activități trebuie să fi fost destul de des întâlnit. Din păcate știrile despre ele sunt răzlețe și lacunare pentru a putea să explorăm ce se discuta la astfel de consfătuiri și cine lua parte la ele.

La 4 mai 1394, în scaunul de judecată de la Sântimbru, la care a participat și voievodul Frank de Szécsény, alături de vicevoievodul Petru, fiul lui George de Véreb, au fost prezenți numeroși nobili (*plurima multitudo nobilium regni*). Împuterniciții episcopiei Transilvaniei și ai capitlului au reclamat că unii nobili au uzurpat dijmele episcopale și sfertul dijmelor arhidiaconale (*quartarum decimarum archidiaconalium*). Reclamația respectivă o făcuseră în prealabil regelui, de la care primiseră scrisori ce porunceau cu strășnicie să se pună capăt uzurpărilor²⁸. Episcopul și capitlul au solicitat atât nobililor, cât și voievodului și vicevoievodului să găsească o rezolvare potrivită (*remedio providerent opportuno*) acestei probleme și să-i oblige pe cei ce uzurpaseră pe nedrept strângerea dijmelor, să renunțe la acestea.

La aflarea acestor cerințe, după ce s-au sfătuit între ei și au chibzuit, nobilii au declarat într-un glas că nu vor acorda niciun ajutor sau sprijin celor ce se făceau vinovați de uzurpările reclamate, ci aceia trebuiau să fie judecați²⁹. Nobilii acuzați s-au apărat la rândul lor, afirmând că ei arendaseră dijmele de la împuterniciții episcopului, însă aceia au negat declarația. Din această cauză, nobilii (*predicti nobiles regni*), împreună cu voievodul, vicevoievodul, episcopul Dumitru al Transilvaniei și capitlul catedral au stabilit regulile de urmat în privința arendării dijmelor.

Primul articol prevedea necesitatea consemnării într-un document scris, sigilat cu pecetea episcopului sau a arhidiaconului, prin care să se poată proba arendarea dijmei către un nobil sau om de orice stare. Al doilea articol prevedea condamnarea pentru silnicie (*in facto potentie*), așa cum solicitase porunca regelui, a

²⁴ ANUB, DL 30405. „[...] in quindenis festi pentecostes iam preteritis in Alba confectas inter alia denotantes nobis presentavit Quod cum eodem domino woyuoda unacum venerabili in Christo patre domino Petro condam Episcopo Transsilvano necnon regni Senioribus ac proceribus partis predictae pro quodam negotio regni satis arduo diffiniendo in quindenis festi Pentecostes in Alba Gyule existentibus”.

²⁵ Mályusz 1992, p. 42.

²⁶ Zimmermann et alii 1902, nr. 1470, p. 277. „[...] Nos Nicolaus filius Stephani de Chaak waiwoda Transsiluanensis [...], quod cum nos una cum nobilibus, Siculis et Saxonibus praedictarum partium Transsiluanarum pro quibusdam arduis domini nostri regis serenissimi tractandis negotiis die dominico proximo ante festum beatae Margarethae virginis et martyris Albae convenissemus [...]”.

²⁷ *Ibidem*, nr. 1452, p. 260. „Nos Johannes de Swerch wicewaiwoda Transsiluanus [...] quod cum nos unacum regni Nobilibus dicte partis Transsiluane per quodam colloquio satis arduo die dominico proximo ante festum beate Margarethae virginis ad Thordam convenissemus [...]”.

²⁸ *Ibidem*, nr. 1318, p. 75.

²⁹ *Ibidem*, p. 75. „[...] tunc iidem nobiles matura deliberatione et tractatu inter se prehabito unanimiter et concorditer responderunt, quod talibus occupatoribus et usurpatoribus decimarum nullum praestarent auxilium seu favorem, sed ut rectitudo dictaret iustitiae tales essent merito compescendi et puniendi”.

celor ce nu puteau proba cu astfel de documente arendarea dijmelor, aplicându-se pedeapsa pentru acest delict de către voievod și vicevoievod, fără ca cineva să le vină în ajutor. Al treilea articol prevedea plata unei gloabe în valoare de trei mărci voievodului sau vicevoievodului de către nobilii sau cei care arendaseră dijmele și care nu achitau plățile stabilite prin contractele de arendare la termen. Ultima prevedere menționa că nobilii ardeleni au hotărât și rânduit ca articolele de mai sus să fie respectate cu strășnicie³⁰.

Acest caz documentează un moment al activității colective a nobililor ardeleni implicați în soluționarea unei probleme care privea interesele membrilor comunității lor. Deși actul a fost emis de către vicevoievod, atât narațiunea, cât și rezoluția și formula de încheiere a documentului arată participarea comunității nobililor în rezolvarea unei chestiuni cu consecințe grave, și anume uzurparea unor venituri ale episcopiei de către unii dintre nobili. Actul a survenit la capătul unui șir de acțiuni. Plângerea părții vătămate, Biserica, a fost inițial adresată autorității regale, care, așa cum pomeneste documentul, a poruncit părților interesate să pună capăt uzurpării dijmelor. Nu știm dacă adunarea de la Sântimbru a vizat exclusiv această problemă. Se menționează numai participarea unei mari mulțimi de nobili. Unii dintre cei culpabili de uzurparea dijmelor au și răspuns acuzațiilor, arătând că de fapt le arendaseră de la împuterniciții Bisericii. Să reținem că spre deosebire de actul emis de regele Sigismund, la 21 martie 1391, la Sibiu, care nu indica o implicare a nobililor, în acest caz este vorba despre participarea comunității nobililor la reglementarea arendării dijmelor.

Drumul înspre obținerea confirmării privilegiilor nobililor ardeleni de către regele Sigismund, în 28 iulie 1404, a fost neașteptat. Întrucât voievozii Transilvaniei, Nicolae Marczali și Nicolae Csáki, s-au alăturat opoziției și, din anul 1403, s-au răzvrătit împotriva regelui punându-se în fruntea forțelor din răsăritul regatului, se poate ca o parte a nobililor ardeleni să li se fi asociat. În luna iulie, cei doi voievozi cu trupele lor treceau Tisa, îndreptându-se spre vest. Sigismund s-a întors la Vișegrad și cu ajutorul celor ce i-au rămas credincioși a dovedit că este capabil să controleze situația. Cei doi voievozi au renunțat la revoltă și au mijlocit încheierea înțelegerii de la Buda, din 8 octombrie 1403. Regele i-a amnistiat pe cei care au depus armele la timp. În primăvara anului 1404 se stingeau și ultimele focare ale răscoalei³¹.

Nobilii din Ardeal au trimis reprezentanții lor la rege în vara anului 1404. Aceștia au fost Barnaba de Sânpaul și Grigore de Aluniș. Cel din urmă făcea parte din aceeași familie care, cu generații în urmă, solicitase emiterea unei copii autentice a privilegiului de stare din anul 1325³². Familia de Aluniș era din comitatul Solnocul Interior, iar, așa cum arată Marius Diaconescu, unii dintre membrii ei au ocupat funcții de delegați ai comitatului la congregația nobiliară, ori au fost oameni

³⁰ *Ibidem*, p. 75-76. „[...] prout praemissa omnia nobiles regni conformiter et unanimiter statuerunt et decreverunt firmiter observanda [...]”.

³¹ Engel 2006, p. 234-235.

³² Popa-Gorjanu 2011, p. 87. Pentru arborele genealogic al familie de Aluniș (Kecseti), vezi Diaconescu 2013, p. 270-272.

voievodali sau vicevoievodali³³. Această coincidență, care semnaleză implicarea membrilor aceleiași familii în activitățile colective ale stării, este un detaliu semnificativ în condițiile în care numai în câteva cazuri cunoaștem numele celor care au participat la obținerea actelor privilegiale colective.

Ei au solicitat și obținut de la regele Sigismund un act de iertare a comunității nobililor ardeleni³⁴. Documentul este mai puțin obișnuit prin faptul că declară că regele, auzind cererile smerite ale trimișilor, a trecut peste toată supărarea (*omnem conceptum et animi nostri gravitatem*) pe care o avea față de nobilii ardeleni, smulgând-o din mintea, inima și voința lui. Formularea este aceea a unui angajament sau a unei promisiuni a regelui cu privire la înlăturarea oricăror sentimente de adversitate, justificate de altminteri de rebeliunea de curând încheiată a nobililor. În mod cert, reprezentanții nobililor au solicitat emiterea unui astfel de înscris ca o probă a refacerii unor relații pașnice între ei și monarh, în vederea înfățișării acestui înscris unor reprezentanți ai autorităților care ar fi solicitat o astfel de probă. Ultima clauză a documentului precizează că acest act de mărturie, după citire, se va păstra la cel sau cei care îl vor înfățișa.

În aceeași zi, 28 iulie 1404, regele emitea un mandat care poruncea voievodului, vicevoievodului Transilvaniei, comiților și vicecomiților, precum și comitelui și vicecomiților secuilor să respecte toate drepturile și privilegiile nobililor din părțile ardeleni, după cum aceștia le primiseră de la regii Ungariei și mai cu seamă de la Ludovic I de Anjou³⁵. În acele zile, regele Sigismund a emis mai multe documente privilegiale pentru diverși beneficiari, printre care întâlnim și reprezentanți ai orașului Cluj sau alți nobili fideli regelui în timpul rebeliunii. Confirmarea vechilor privilegii ale nobilimii ardeleni era un gest de bunăvoință prin care regele dorea să asigure acest grup de sprijinul său.

La capătul acestei prezentări a celor câtorva momente în care identitatea regională concretizată sub formă de acțiune colectivă, având obiectivul obținerii unor avantaje pentru purtătorii conștiinței regionale, se impune să fac unele observații. Inevitabil sunt înclinat să compar activitățile nobilimii din intervalul 1380-1404 cu acelea înregistrate între anii 1324 și 1366. O asemenea comparație evidențiază numai decît rolul mai puțin activ al nobililor în această perioadă. Așa cum am mai afirmat, din cele patru decrete regale sau vicevoievodale care îi priveau pe nobili, emise în anii 1391 și 1394, numai unul singur, cel care prevedea protejarea averii rudelor colaterale ale celor condamnați, a fost solicitat de comunitatea nobililor. La acesta se poate adăuga participarea nobililor la elaborarea normelor pentru arendarea dijmelor în anul 1394 și, de asemenea, participarea lor alături de prelații și baronii regelui la discutarea măsurilor de luat în problema mutării iobagilor în anul 1391. Celelalte două hotărâri, și anume cea privitoare la

³³ Diaconescu 2013, p. 271, 380-382 pentru genealogia familiei lui Barnaba de Sânmpaul (Szentpáli).

³⁴ Vezi în anexă.

³⁵ Zimmermann *et alii* 1902, nr. 1510, p. 321. „[...] *universos et singulos nobiles partium nostrarum Transsilvanarum nostros fideles de specialis prerogativae gratia et regiae potestatis plenitudine et eorum quemlibet tam coniunctim quam divisim in universis et singulis eorum libertatibus, immunitatibus, gratis, privilegiis et quibuslibet prerogativis in quibus per serenissimos principes reges Hungariae praedecessores nostros felicitis memoriae et praesertim divinae reminiscitiae dominium Lodouicum [...] volumus et decernimus manutenere et absque difficultate conservare [...]*”.

judecarea și pedepsirea răufăcătorilor care produceau pagube sașilor sau cea referitoare la libertatea iobagilor de a se muta pe alte domenii, au fost solicitate de reprezentanții sașilor sau ai clerului. Celelalte izvoare atestă relațiile comunității nobililor ardeleni, așa cum au fost percepute de regina Elisabeta sau de voievozii Transilvaniei. Și acestea atestă funcționarea comunității respective ca grup, dar din păcate datele sunt mult prea lacunare pentru a putea reconstitui un tablou coerent cu privire la acest aspect.

Anexă

28 iulie 1404, Kostel

Commissio propria domini Regis

Nos Sigismundus dei gratia Rex Hungarie Dalmatie Croatie et cetera Marchioque Brandenburgensis et cetera Sacri Romani Imperii Vicarius generalis et Regni Bohemie Gubernator, Memorie comendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis. Quod nos diligenti consideratione advertentes honorem regium ex eo maxime resultare si suis subditis munificentiam suam exhibet liberalem Barnabe de Zenthpaal et Gregorii de Kechethy partium nostrarum Transsiluanarum hummilimis supplicationibus suis necnon universorum et singulorum aliorum nobilium partium nostrarum Transsiluanarum predictarum nominibus nostre porrectis maiestati exauditis et clementer admissis, omnem conceptum et animi nostri grauitatem que contra eosdem fideles nostros universos et singulos [nobiles]³⁶ prescriptarum partium nostrarum Transiluanarum hactenus nostra tenuit gessit et habuit maiestas de corde nostre menteque et intentione penitus et per omnia duximus euellendos amputandos et abiciendos ymmo euellimus postmittimus amputamus et abicimus presentium nostrarum vigore et testimonio litterarum quas in testimonium et robur premissorum semper post lecturam apud exhibentes seu exhibentem volumus et decernimus remanere. Datum in descensu nostro campestri terre Morauie iuxta opidum seu Civitatem Podyewyn alias Costel vocatum feria secunda proxima post festum beati Jacobi apostoli, Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Quarto.

Original din hârtie, cu pecetea secretă a regelui aplicată sub text.
(ANUB, cota DL 8974. Regest publicat în Mályusz 1956, p. 394).

Regional Identity and the Transylvania Nobility at the End of the 14th Century and the Beginning of the 15th Century

(Abstract)

This paper deals with manifestations of the Transylvanian nobility as bearers of regional identity at the end of the 14th and beginning of the 15th century. A previous examination of the collective actions of the Transylvanian noble estate from 1324 to 1366 has revealed that this group managed to obtain eight charters which enhanced its position within Transylvanian society and its relationship with the governmental and ecclesiastic authorities. However, from 1366 until 1390, the Transylvanian nobility seemed to lose its energy and did not acquire a single collective charter during this period, although there is evidence of its interaction with the voivode's administration in 1381.

From February to April 1391, King Sigismund of Luxemburg visited Transylvania for the first time. While visiting Sibiu, he responded to a complaint from the Saxons regarding the difficulties encountered with the nobles, who proved too lenient in performing their duty to judge and punish those among their serfs who had been committing thefts, arson, robbery and other crimes on Saxon territory. The king issued a charter which permitted the Saxons to search for the wrongdoers in

³⁶ Câteva litere șterse la plicatură.

nobles' villages and obligated the landlords to judge and punish the offenders on the spot. The Transylvanian nobility did not participate in the discussion of this royal decree. On 28 April 1391, while the king was in Cluj, he issued two more decrees. One of them dealt with a complaint from the clergy regarding the impediments imposed by many landlords upon their tenant peasants (*jobbagiones*) who intended to move to different estates. The regulation issued obligated any landlord who dared to impede a tenant from leaving to pay compensation amounting to ten silver marks to the landlord to whose estates the peasant intended to go. The nobility participated in the elaboration of this decree alongside the prelates and barons. On the same day, the king issued a decree responding to a complaint by the nobility, which decried the fact that the royal judges and voivodes had unjustly occupied properties belonging to collateral relatives of convicted nobles sentenced forfeiture of property.

The last moment of collective activity of the noble estate occurred in July 1404, at the end of the rebellion against King Sigismund. The king confirmed all the privileges enjoyed by the Transylvanian nobility especially during the reign of King Louis of Anjou. The nobility also requested a special charter from the king declaring that he had abandoned entirely any enmity that he might have had against the Transylvanian nobility. This document is published in the annex of the article.

Abrevieri bibliografice

- Andea *et alii* 2014 - Susana Andea, Lidia Gross, Adinel-Ciprian Dincă (ed.), *Documenta Romaniae Historica. C Transilvania*, vol. XVI, (1381-1385), București, 2014.
- ANUB - Arhiva Națională a Ungariei, Budapesta.
- Bak *et alii* 1992 - János M. Bak, Pál Engel, James Ross Sweeney (eds), *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301-1457: Decreta Regni Mediaevalis Hungariae 1301-1457*, vol. 2, Salt Lake City, 1992.
- Bak *et alii* 1996 - János M. Bak, György Bónis, James Ross Sweeney (eds), *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000-1301: Decreta Regni Mediaevalis Hungariae 1000-1301*, vol. 1, Idylwild, 1996.
- Diaconescu 2013 - Marius Diaconescu, *Structura nobilității din Transilvania în epoca angevină*, Cluj-Napoca, 2013.
- Engel 2006 - Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, 2006.
- Engel, Tóth 2005 - Pál Engel, Norbert C. Tóth, *Királyok és királynék itineráriumaik (1382-1438)*, Budapest, 2005.
- Fügedi 1998 - Erik Fügedi, *The Elefánthy: The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budapest, 1998.
- Mályusz 1951 - Elemér Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár I (1387-1399)*, Budapest, 1951.
- Mályusz 1956 - Elemér Mályusz, *Zsigmondkori Oklevéltár II (1400-1410)*, partea întâi (1400-1406), Budapest, 1956.
- Mályusz 1994 - Elemér Mályusz, *Hungarian Nobles of Medieval Transylvania*, în *HSCE*, 2, 1994, p. 25-53.
- Paasi 2002 - Anssi Paasi, *Bounded Spaces in the Mobile World: Deconstructing 'Regional Identity'*, în *TESG*, 93, May 2002, 2, p. 137-148.
- Pop, Nágler 2003 - Ioan-Aurel Pop, Thomas Nágler (coord.), *Istoria Transilvaniei (până la 1541)*, vol. I, Cluj-Napoca, 2003.
- Popa-Gorjanu 2011 - Cosmin Popa-Gorjanu, *Identitatea regională și nobilimea ardeleană în secolul al XIV-lea*, în *AUASH*, 15/I, 2011, p. 75-96.
- Pascu *et alii* 1977 - Ștefan Pascu, Sabin Belu, Ioan Dani, Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Konrad G. Gündisch (ed.), *Documenta Romaniae Historica. C Transilvania*, vol. X, (1351-1355), București, 1977.
- Zimmermann *et alii* 1902 - Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. III, Hermannstadt, 1902.

Cuvinte-cheie: nobilimea ardeleană, identitatea regională, privilegii colective, Transilvania, stări medievale, Sigismund de Luxemburg.

Keywords: Transylvanian nobility, regional identity, collective privileges, Transylvania, medieval estates, Sigismund of Luxemburg.

LISTA ABREVIERILOR

- AAR-SI** - Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
- AAust** - Archaeologia Austriaca, Beiträge zur Paläanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien.
- AB** - Altarul Banatului. Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului și Episcopia Aradului. Timișoara.
- ActaArchCarp** - Acta Archaeologica Carpathica. Cracovia.
- ActaArchHung** - Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
- ActaMN** - Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
- ActaMP** - Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
- ActaPal** - Acta Paleobotanica. Polish Academy of Sciences. Krakow.
- AÉ** - Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
- AHA** - Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- AIIC(N)** - Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”. Cluj-Napoca.
- AIAC** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
- AIIAI/AIIX** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
- AISC** - Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
- AJA** - American Journal of Archaeology. New York.
- AJPA** - American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
- Almanahul graficeii române** - Almanahul graficeii române. Craiova.
- Aluta** - Aluta. (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
- AnB** - Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
- Angustia** - Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
- AnthAnzeiger** - Anthropologischen Anzeiger. Journal of Biological and Clinical Anthropology.
- Antiquity** - Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
- AnUB-LLS** - Analele Universității din București - Limba și literatura străină. Universitatea din București.
- AO** - Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).

- AP** - Annales de Paléontologie. L'Association paléontologique française.
- APR** - Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. Bucharest.
- Apulum** - Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
- Archaeologia Bulgarica** - Archaeologia Bulgarica. Sofia.
- Archaeometry** - Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
- ArchMűhely** - Archeometriai Műhely. Budapest.
- Arheologia** - Archeologia. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
- ArkhSb** - Arkheologičeskij sbornik. Muzey Ermitazh. Moskva.
- AS** - American Studies. Mid-America American Studies Association. Cambridge (USA).
- ASS** - Asian Social Science. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
- ASUAIC-L** - Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Lingvistică. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- AT** - Ars Transilvaniae. Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. Cluj-Napoca
- ATS** - Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- AUASP** - Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- AUCSI** - Analele Universității din Craiova. Seria Istorie. Universitatea din Craiova.
- Australiada** - Australiada: A Russian Chronicle. New South Wales. Woy Woy (Australia).
- AUVT** - Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Section d'Archéologie et d'Histoire. Universitatea Valahia din Târgoviște.
- AVSL** - Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Sibiu.
- BA** - Biblioteca de arheologie. București.
- Banatica** - Banatica. Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin. Reșița.
- Balcanica** - Balcanica. Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques. Belgrad.
- BAMNH** - Bulletin of the American Museum of Natural History. American Museum of Natural History. New York.
- BAR** - British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
- BB** - Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
- BCMI** - Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. București.

BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BF	- Bosporskij fenomen. Gosudarstvennyj Ermitazh Sankt-Peterburg.
BGSG	- Bulletin of the Geological Society of Greece. Geological Society of Greece. Patras.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara.
BI	- Bosporskie issledovanija. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija, Nacional'na akademija nauk Ukraini. Simferopol, Kerch.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
BMantiq	- Bibliotheca Memoriae Antiquitatis. Piatra Neamț.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
BospCht	- Bosporskie chtenija. Bospor Kimmerijskij i varvarskij mir v period antichnosti i srednevekov'ja. Militaria. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Simferopol, Kerch.
Das Börsenblatt	- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel-Frankfurter Ausgabe. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. Frankfurt pe Main.
Br J Ind Med	- British Journal of Industrial Medicine. London.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
București	- București. Materiale de istorie și muzeografie. București.
Bucureștii vechi	- Bucureștii vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice. București.
BUS	- Birka Untersuchungen und Studien. Stockholm.
CA	- Current Anthropology. University of Chicago.
Caietele ASER	- Caietele ASER. Asociația de Științe Etnologice din România. București.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCJ	- Chemistry Central Journal. London.
Cele Trei Crișuri	- Cele Trei Crișuri. Oradea.
Cetatea Bihariei	- Cetatea Bihariei. Institutul de Istorie și Teorie Militară din București, Secția Teritorială Oradea.
CIRIR	- Cercetări istorice. Revistă de istorie românească. Iași.
CL	- Cercetări literare. Universitatea București.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, seria nouă. Analele Științifice de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.
ComȘtMediaș	- Comunicări Științifice. Mediaș.
ConspNum	- Conspecte numismatice. Chișinău.

Conviețuirea-Együttélés	- Conviețuirea-Együttélés. Catedra de limbă și literatura română a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula”, Szeged.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CPF	- Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
CretaceousRes	- Cretaceous Research. Elsevier.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
CRP	- Comptes Rendus Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des Sciences France.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolice din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Dări de seamă	- Dări de seamă ale ședințelor. Paleontologie. Institutul Geologic al României. București.
DB	- Drevnosti Bospora. Rossiyskaya Akademiya Nauk. Moskva.
De Antiquitate	- De Antiquitate. Asociația Virtus Antiqua. Cluj-Napoca.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drevnosti Altaja	- Drevnosti Altaja. Gorno-Altajskij gosudarstvennyj universitet. Gorno-Altajsk (Respublika Altaj).
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca.
EVNE	- Etnokul'turnoe vzaimodeystvie narodov Evrazii. Institut Arheologii i Etnografii Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii Nauk. Novosibirsk.
FK	- Földtani közlöny. Magyarhoni földtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FU	- Finno-Ugrika. Institut Istории imeni Sh. Mardzhani. Akademiya Nauk Tatarstana. Kasan'.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geo-Eco-Marina	- Geo-Eco-Marina. Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Geologie și Geoecologie Marină. București.
Glasnik	- Glasnik Srpskog arheološkog društva. Journal of the Serbian Archaeological Society. Beograd.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
GR	- Gondwana Research. International Association for Gondwana Research, Journal Center, China University of Geosciences. Beijing.
HistArchaeol	- Historical Archaeology. Society for Historical Archaeology.
HistMet	- Historical Metallurgy, The Historical Metallurgy Society.

- HJ** - The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
- HSCE** - History & Society in Central Europe. István Hajnal Society of Historians. Medium Ævum Quotidianum Society. Budapest. Krems.
- IJAM** - International Journal of Arts Management. École des Hautes Études Commerciales (HEC) in Montreal.
- IJO** - International Journal of Osteoarchaeology. United States.
- IPH** - Inventaria Præhistorica Hungarie. Budapest.
- Istros** - Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
- JACerS** - Journal of the American Ceramic Society. The American Ceramic Society, Ohio.
- JAS** - Journal of Archaeological Science. Academic Press. United States.
- JFA** - Journal of Field Archaeology. Boston University.
- JLS** - Journal of Lithic Studies. Edinburgh.
- JMH** - Journal of Modern History. University of Chicago.
- JOB** - Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien.
- JPSP** - Journal of Personality and Social Psychology. American Psychological Association. Washington DC.
- JRGZM** - Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
- JSP** - Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.
- JSSR** - Journal for the Scientific Study of Religion. The Society for the Scientific Study of Religion. South-Carolina.
- JVP** - Journal of Vertebrate Paleontology. Society of Vertebrate Paleontology (SVP) in partnership with the Taylor & Francis Group. Abingdon, Oxfordshire (UK).
- Közlemények** - Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából, Cluj.
- Le Glob** - Le Globe. Revue genevoise de géographie. Paris.
- LSJ** - Life Science Journal. Acta Zhengzhou University. Zhengzhou (China).
- LȘ** - Lucrări științifice. Institutul de Învățământ Superior Oradea.
- MA** - Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului. Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat *Revista Teologică*, (1907-1947) și este continuată de aceeași revistă.
- Marisia** - Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
- Marmatia** - Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie. Baia Mare.
- Materiale** - Materiale și cercetări arheologice. București.
- MBGAEU** - Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
- MCA** - Materiale și cercetări arheologice. București.

ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MIA	- Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
MJSS	- Mediterranean Journal of Social Sciences. Mediterranean Center of Social and Educational Research. Rome.
Monumente Istorice	- Monumente Istorice. Studii și lucrări de restaurare. Direcția Monumentelor Istorice. București.
Monumente și muzee	- Monumente și muzee. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor, Monumentelor Istorice și Artistice. București.
MPG	- Marine and Petroleum Geology. Elsevier.
MSIAR	- Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române, seria a II-a. Academia Română. București.
MTE	- Magyar Történelmi Eletrajzok. Budapest.
Naturwissenschaften	- Naturwissenschaften. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg.
OlteniaȘtNat	- Oltenia. Studii și Comunicări. Științele Naturii. Muzeul Olteniei. Craiova.
ÓL	- Ósrégészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PAPS	- Proceedings of the American Philosophical Society. American Philosophical Society. Philadelphia.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Cluj-Napoca.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PLOS ONE	- PLOS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PM	- Publics et musées. Association Publics et Musées - PUL (Presses universitaires de Lyon). Lyon.
PNAUSA	- Proceedings of the National Academy of the United States of America. National Academy of the United States of America.
Pogrebal'nyj obrjad	- Pogrebal'nyj obrjad rannih kochevnikov Evrazii. Juzhnyj nauchnyj centr Rossijskoj Akademii nauk. Rostov-na-Donu.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences. Elsevier.
ProblemyArh	- Problemy arheologii, jetnografii, antropologii Sibiri i sopredel'nyh territorij. Institut arheologii i jetnografii Rossijskoj Akademii nauk. Novosibirsk.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QG	- Quaternary Geochronology. The International Research and Review Journal on Advances in Quaternary Dating Techniques.
QSA	- Quaderni di Studi Arabi. Istituto per l'Oriente C. A. Nallino. Roma.
Quartär	- Quartär. International Yearbook for Ice Age and Stone Age Research.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie și Istorie Veche. Chișinău.
RArhiv	- Revista Arhivelor. Arhivele Naționale ale României. București.
Radiocarbon	- Radiocarbon. University of Arizona. Department of Geosciences.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
REF	- Revista de etnografie și folclor. Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
RESEE	- Revue des études sud-est européennes. Academia Română. București.
RHMC	- Revue d'histoire moderne et contemporaine. Société d'histoire moderne et contemporaine. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJP	- Romanian Journal of Paleontology. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RJS	- Romanian Journal of Stratigraphy. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RM	- Revista Muzeelor. București.
RMMG	- Revista Muzeul Mineralogic-Geologic, al Universității din Cluj la Timișoara. Sibiu.
RMM-M	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Muzeu. București.
RP	- Revista de Pedagogie. Institutul de Științe ale Educației. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
SA	- Sovetskaya arkheologiya. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.

SAO	- Studia et Acta Orientalia. Société des Sciences Historiques et Philologiques de la RPR., Section d'Etudes Orientales. Bucarest.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCE	- Studii și comunicări de etnologie. Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.
SCCI	- Studii, conferințe și comunicări istorice. Sibiu.
SCIA	- Studii și cercetări de istoria artei. Academia Română. București.
SciAm	- Scientific American. New York.
SCGG	- Studii și Cercetări. Geologie-Geografie. Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud. Bistrița.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SGJ	- Soobshhenija Gosudarstvennogo Jermitazha. Gosudarstvennyj Jermitazh. Leningrad.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SP	- Studii de Preistorie. București.
SPACA	- Stratum Plus: Archaeology and Cultural Anthropology. Superior Council on Science and Technical Development of Moldavian Academy of Sciences. Saint Petersburg, Kishinev, Odessa, Bucharest.
SPPF	- Società Preistoria Protostoria Friuli-V.G. Trieste.
SSK	- Studien zur Siebenbürgischen Kunstgeschichte, Köln. Wien.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
Stâna	- Stâna. Sibiu.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
StRI	- Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBGG	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Geographia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBGM	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Mineralogia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
SUPMPh	- Studia Universitatis Petru Maior. Philologia. Târgu-Mureș.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).

SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
TEA	- TEA. The European Archaeologist.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
TESG	- Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. Royal Dutch Geographical Society. Oxford (UK), Malden (USA).
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Transsylvania Nostra	- Transsylvania Nostra. Fundația Transsylvania Nostra. Cluj-Napoca.
Trudy nauchnogo	- Trudy nauchnogo Karel'skogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. Karel'skiy tsentr Rossiyskoy akademii Nauk. Moskva.
TT	- Történeti Tár. Akadémia történelmi bizottságának. Budapest.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
Țara Bârsei	- Țara Bârsei. Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.
Ungarische Revue	- Ungarische Revue, Herausg. von P. Hunfalvy. Budapest.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik arkheologii	- Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii. Institute problem osvoyeniya Severa Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoj akademii nauk. Tyumen.
Vestnik Novosibirskogo	- Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Istoriya, filologija. Novosibirskij gosudarstvennyj universitet. Novosibirsk.
VLC	- Victorian Literature and Culture. Cambridge University Press. Cambridge (UK).
VPUI	- Vestnik permskogo universiteta. Istoriya. Permskiy Gosudarstvennyi Universitet. Perm'.
VR	- Victorian Review. Victorian Studies Association of Western Canada. Toronto.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
WorldArch	- World Archaeology. London.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Yearb. Phys. Anthropol.	- Yearbook of Physical Anthropology. New York.
Yezhegodnik gubernskogo	- Yezhegodnik gubernskogo muzeya Tobol'ska. Tobol'sk Khistori Muzeum. Tobol'sk.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.
ZooKeys	- ZooKeys. Sofia.